

UTBILDNINGSPÄREKOTTET

Pedagogisk utbildning för
högskolans lärare

— o —

Undervisningen om alkohol,
narkotika och tobak (ANT) i skolan

RIKSDAGENS UTBILDNINGSKOTT

Utbildningsutskottet beslutade i maj 1998 att uppdra åt sitt kansli att i uppföljningssyfte granska universitetens och högskolornas utbildning och fortbildning i pedagogik för lärarna, och att genom inhämtande av uppgifter från myndigheter och organisationer söka ställa samman och redovisa erfarenheter av hur ANT-undervisningen bedrivs.

I båda fallen hade uppdragen sin bakgrund i att dessa frågor gång på gång uppmärksammats i riksdagen och att någon uppföljning av dem inte genomförts på senare tid av någon av myndigheterna inom utbildningssektorn.

Resultaten av kansliets arbete med de båda frågorna presenterades i början av november 1998 för utbildningsutskottet. Utskottet anser att rapporterna är så intressanta att de bör göras tillgängliga för en vidare krets.

Stockholm i november 1998

Jan Björkman

Olof Marcusson

Innehåll

PEDAGOGISK UTBILDNING FÖR HÖGSKOLANS LÄRARE.....	5
Bakgrund.....	5
Uppdraget.....	5
Enkäten	5
Resultat	6
Policy och planeringsansvar	6
I vilken utsträckning har lärarkåren pedagogisk utbildning?	7
Omfattning av grundläggande pedagogisk utbildning för undervisning på högskolenivå (frågorna 6–8).....	8
Påbyggnad på den pedagogiska grundutbildningen.....	9
Incitament	9
Sammanfattning och diskussion.....	10
Högskolorna har inget samlat grepp om behovet.....	10
Ambitionsnivån är på flera håll stigande, men hinder finns..	11
Skillnaden mellan lärosäten är mycket stor	12
De flesta lärosäten bejakar en ökad hänsyn till pedagogiska meriter vid anställning och befordran	12
Är utveckling av lärarnas pedagogiska kompetens något som styrelsen bör besluta om?.....	13
Studenterna är inte överallt indragna i planeringen av pedagogisk utbildning för lärarna	13
Bör pedagogisk grundkurs ge poäng i forskarutbildningen?..	13
Bilaga 1 Enkät	15
Bilaga 2 Redovisning av svaren på vissa av enkätfrågorna	18
UNDERVISNINGEN OM ALKOHOL, NARKOTIKA OCH TOBAK (ANT) I SKOLAN	21
Inledning	23
ANT-frågorna i läroplaner och kursplaner	23
De tillfrågade instansernas syn på ANT-undervisningen	24
Statens skolverk	24
Folkhälsoinstitutet.....	26
Rikspolisstyrelsen	27
Brottsförebyggande rådet (BRÅ)	27
Lärarhögskolan i Stockholm	28
Högskolan för lärarutbildning och kommunikation i Jönköping...29	
Svenska kommunförbundet.....	30
Landstingsförbundet.....	30
Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning (CAN) ..30	
Riksidrottsförbundet.....	31
Riksförbundet Hem och Skola	32
Riksförbundet föräldraföreningen mot narkotika	32
Elevorganisationen i Sverige.....	32
Ungdomens Nykterhetsförbund och IOGT-NTO-rörelsen.....	33
Sammanfattning	34

Pedagogisk utbildning för högskolans lärare

Pedagogisk utbildning för högskolans lärare

Bakgrund

Pedagogisk skicklighet har länge varit ett behörighetskrav för anställning som professor, lektor eller adjunkt inom högskolan. Regeringen har nyligen genom ändringar i högskoleförordningen markerat att lika stor omsorg skall ägnas prövningen av den pedagogiska skickligheten som prövningen av den vetenskapliga skickligheten hos de sökande till sådana tjänster (SFS 1998:1003).

År 1989 tillsatte regeringen den s.k. Högskoleutredningen, som fick i uppdrag att se över den pedagogiska verksamheten inom högskolan. I huvudbetänkandet *Frihet, ansvar, kompetens* (SOU 1992:1) föreslog utredningen bl.a. ett handlingsprogram för pedagogisk utbildning inom ramen för lärarnas tjänstgöring. I det skulle ingå bl.a. att det för behörighet som lärare skulle krävas genomgång av 6 veckors pedagogisk utbildning, som skulle vara avslutad under första tjänstgöringsåret. Detta krav föreslogs bli preciserat i högskoleförordningen. Det förslaget har inte förverkligats.

Särskilda medel har anvisats för pedagogisk utveckling av högskolans lärare fram till den 30 juni 1996 under anslaget Vissa särskilda utgifter inom universitet och högskolor m.m. (och dess tidigare motsvarigheter). I proposition 1992/93:42 skrev den dåvarande regeringen att Högskoleutredningens förslag om pedagogisk utbildning av högskolans lärare skulle genomföras med början redan under det då pågående läsåret och löpa under fyra år. Betydligt ökade medel anvisades då. Fr.o.m. 1996/97 skulle programmet ”dras ner till en lägre nivå”. De öronmärkta medlen för pedagogisk utveckling av högskolans lärare upphörde efter utgången av läsåret 1995/96. Förändringen kommenterades inte i budgetpropositionen för budgetåret 1995/96 (18 månader) och inte heller när utbildningsutskottet behandlade denna.

Behovet av pedagogisk utbildning av lärarna inom universitet och högskolor har under de två senaste riksmötena tagits upp i parti- och kommittémotioner från fem partier.

Uppdraget

Utbildningsutskottet uppdrog den 12 maj 1998 åt sitt kansli att – så långt dess egna resurser det medger – i uppföljningssyfte granska universitetens/högskolornas utbildning och fortbildning i pedagogik för lärarna.

Enkäten

Flertalet lärosäten lämnade i årsredovisningen för år 1997 – i enlighet med de rapporteringskrav som angavs i regleringsbrevet – vissa uppgifter om sitt pedagogiska utvecklingsarbete och antalet lärare som deltagit i kurser i pedagogik och jämställdhet. Uppgifterna är inte jämförbara mellan lärosätena. Någon beskrivning av behovet eller av lärarnas efterfrågan på pedagogisk

utbildning för undervisning på högskolenivå var inte begärd och finns inte i materialet.

I mitten av juni 1998 skickade kansliet ut en enkät till samtliga universitet samt de mindre och medelstora högskolorna och de två stiftelsehögskolorna Chalmers tekniska högskola AB och Högskolan i Jönköping AB.

Av lärosätenas årsredovisningar för år 1997 framgår att behoven i fråga om kompetensutveckling av lärarna inom konstnärlig högskoleutbildning skiljer sig kraftigt från motsvarande behov inom övriga delar av högskolan. De konstnärliga högskolorna i Stockholm lämnades därför utanför undersökningen. Inte heller Lärarhögskolan i Stockholm – där det kan förutsättas att en stor del av lärarkåren har pedagogisk utbildning för undervisning i skolväsendet – togs med i undersökningen. Idrottshögskolan i Stockholm och vårdhögskolor under kommunalt huvudmannaskap ingår inte heller i undersökningen.

Sammanlagt utsändes 28 enkätformulär, därav 10 till universitet (inkl. Chalmers) och 18 till mindre och medelstora högskolor (inkl. Högskolan i Jönköping). Svar inkom från samtliga tillfrågade utom Malmö högskola. Denna högskola liksom Högskolan på Gotland inrättades den 1 juli 1998.

Enkäten tog upp frågor om policy och planeringsansvar när det gäller pedagogisk utbildning av lärosätets lärare, i vilken utsträckning den befintliga lärarpersonalen har pedagogisk utbildning, omfattningen av den pedagogiska utbildning för undervisning på högskolenivå som lärosätet erbjuder sina lärare samt deltagandet i sådan utbildning. Enkätformuläret bifogas (bilaga 1).

Med lärare avsågs i enkäten all personal som undervisar studenter, således bl.a. doktorander som undervisar.

Med anledning av de skriftliga enkätsvaren har så gott som samtliga uppgiftslämnare kontaktats per telefon eller e-post för förtydligande på olika punkter. I några fall har upprepade försök att nå uppgiftslämnaren misslyckats.

Resultat

Policy och planeringsansvar

Samtliga lärosäten utom ett svarar att *lärosätets ledning har fattat beslut* om pedagogisk utbildning och fortbildning av lärarna (fråga 1). Svaren på fråga 1 finns redovisade i bilaga 2.

Vid sex universitet samt Chalmers tekniska högskola har styrelsen fattat sådant beslut, medan vid Karolinska institutet (KI) och Kungl. Tekniska högskolan (KTH) beslutet har fattats av rektor.

Även vid flertalet av de mindre och medelstora högskolorna (inkl. Högskolan i Jönköping) har sådant beslut fattats av rektor, inte av styrelsen. Konkretions- och detaljeringsgraden i styrelsebesluten varierar kraftigt.

Vid den nyupprättade Högskolan på Gotland finns ännu inte något program för pedagogisk utbildning av lärarna, men enligt enkätsvaret kommer ett sådant att utvecklas och införas under höstterminen. Det anges inte vem som avses fatta beslutet.

Den *konkreta planeringen av den pedagogiska utbildningen* för lärarna sköts vid flertalet lärosäten av en eller flera tjänstemän vid enhet inom centralförvaltningen (fråga 2). Luleå tekniska universitet har under en tid saknat pedagogisk samordnare, och organisationen när det gäller pedagogisk utbildning för lärarna flyter. Några av universiteten har lagt ut (en del av) ansvaret för detta på fakulteter och/eller institutioner. Vid Lunds universitet, som är indelat i åtta "områden", har områdesstyrelserna ansvaret för beslut om både omfattning och inriktning av pedagogisk utbildning.

Det är vanligt att ett pedagogiskt råd eller en styrgrupp finns knuten till denna planering (fråga 3). I sådana organ ingår vanligen personer ur lärosätets ledning samt representanter för lärarna inom olika områden. Studenterna är däremot vid flera lärosäten inte representerade i organet.

Vid några mindre och medelstora högskolor genomförs den här aktuella utbildningen av en av institutionerna (t.ex. institution för utbildningsvetenskap, institution för pedagogik, institution för utbildning och forskning). Beslut om utbildningens innehåll fattas då av institutionsledningen. Det framgår inte av enkätsvaren huruvida studenter ingår i denna.

I vilken utsträckning har lärarkåren pedagogisk utbildning?

Eftersom en del av dem som undervisar inom universitet och högskolor har en *praktisk-pedagogisk utbildning för undervisning i skolväsendet eller inom folkhögskolan*, ställdes i enkäten frågan hur stor andel av lärosätets lärarkår som har sådan lärarutbildning (fråga 4). Svaren på fråga 4 finns redovisade i bilaga 2.

På denna fråga svarar Lunds universitet 10–15 %, Umeå universitet ca 20 % och KTH 8 %. De övriga sju universiteten (inkl. Chalmers) svarar Vet ej.

Av de 17 mindre och medelstora högskolor (inkl. Högskolan i Jönköping) som svarat på enkäten anger 11 ett (i något fall ungefärligt) procenttal, medan sex svarar Vet ej. Det största procenttalet anges av Högskolan Kristianstad (70 %), det minsta av Högskolan i Skövde (5 %).

I enkäten ställdes också frågan hur stor andel av lärosätets lärarkår som *saknar lärarutbildning för undervisning på högskolenivå* (fråga 5). Svaren på fråga 5 finns redovisade i bilaga 2.

Tre universitet anger ett ungefärligt procenttal, varierande mellan 50 och 80 %. Fyra svarar att underlag för en uppskattning saknas. Uppsala universitet, Lunds universitet och KI svarar inte direkt på frågan. Det framgår av deras svar att yngre lärare deltar i pedagogisk utbildning i större utsträckning än äldre, och att det varierar mellan fakultetsområden. Inom medicinska och odontologiska fakulteterna i Lund är andelen universitetsanställda lärare utan pedagogisk utbildning mycket liten.

Av de 17 mindre och medelstora högskolor som besvarat enkäten anger de flesta ett ungefärligt procenttal, som varierar mellan 20 % (Högskolan på Gotland) och 90 % (Högskolan i Karlstad). Åtta högskolor anger 50 % eller högre tal. Endast fyra högskolor svarar att underlag för en uppskattning saknas. Högskolan i Trollhättan/Uddevalla har inte besvarat denna fråga.

I enkäten ställdes också frågan hur stor andel av lärosätets totala lärarkår som under år 1997 *inte deltagit i någon aktivitet för pedagogisk utbildning eller fortbildning* (fråga 13).

Av 26 lärosäten (Högskolan på Gotland fanns inte år 1997) svarar 15 att underlag för en uppskattning saknas. Många påpekar att det förekommer diverse aktiviteter vid olika institutioner, men hur många som avstår från att delta i dessa vet inte uppgiftslämnaren.

Av de 11 lärosäten som anger ett ungefärligt procenttal markerar de flesta att siffran är mycket osäker. Högskolan i Trollhättan/Uddevalla (en av de minsta högskolorna) anger högst 10–20 %. Göteborgs universitet anger 90 %. Umeå universitet anger 67 % men att detta avser enbart centralt anordnade aktiviteter. Samma sak gäller Mälardalens högskola, som anger 65 %. Mitthögskolan bygger sitt svar, 43,3 %, på uppgifter från flertalet men inte samtliga av lärosätets institutioner.

Omfattning av grundläggande pedagogisk utbildning för undervisning på högskolenivå (frågorna 6–8)

Flera lärosäten anger i sina enkätsvar att ansvaret för lärarnas kompetensutveckling till stor del är decentraliserat till institutioner eller fakulteter, och att lärosätets svar på utskottets enkät endast gäller den verksamhet som anordnas centralt inom lärosätet. Andra lärosäten, t.ex. Lunds universitet, ger sammanfattande uppgifter om hur de olika områdena inom lärosätet gör när det gäller kompetensutveckling.

Två mindre högskolor anger att de f.n. *inte har någon* grundläggande pedagogisk utbildning för sina lärare. I det ena fallet skall en utbildning motsvarande fem veckors heltidsarbete starta höstterminen 1998. Den andra av de två högskolorna är till betydande (om än minskande) del inriktad på lärarutbildning för skolan och förskolan. Denna högskola anger att så mycket som 70 % av dess lärarkår har genomgått lärarutbildning för undervisning i skolväsendet eller folkhögskolan. Lärarna vid denna högskola kan individuellt ansöka om medel för fortbildning, och många av lärarna läser grund- eller påbyggnadskurs i pedagogik vid högskolan. Högskolan på Gotland, som inrättades den 1 juli 1998, har av naturliga skäl inte besvarat frågan.

Högskolan i Jönköping har enligt enkätsvaret f.n. inte någon gemensam grundläggande pedagogisk utbildning för sina lärare, men Internationella handelshögskolan, som är en del av Högskolan i Jönköping, har sådan. Dess omfattning anges dock inte i svaret.

Sex lärosäten har svarat att den grundläggande pedagogiska utbildning de erbjuder sina lärare till sin omfattning motsvarar *en veckas heltidsarbete*. Två av dessa lärosäten är universitet. Ett av de mindre lärosäten som svarat så är Södertörns högskola, som påpekar att högskolan formellt inrättades den 1 juli 1997 och befinner sig i startstadiet vad gäller lärarfortbildning. Ett par av lärosätena i gruppen planerar nu en mer omfattande pedagogisk grundutbildning.

En grundläggande pedagogisk utbildning för undervisning på högskolenivå, motsvarande *fem veckors heltidsarbete eller mera*, erbjuds lärarna vid tio lärosäten. Ett av dem är Lunds universitet, där omfattningen av denna

utbildning varierar kraftigt mellan olika fakultetsområden. Inom vissa sådana områden motsvarar den bara cirka två veckors heltidsarbete. KTH och Chalmers har en kortare pedagogisk kurs för doktorander (se nedan) och en längre för andra lärare. Den allra mest omfattande utbildningen erbjuds vid KI (motsvarande 20 heltidsveckor) och består av ett stort utbud av olika kurser. Den enskilda läraren deltar i allmänhet i flera sådana kurser, men ofta inte i så många att det motsvarar 20 heltidsveckor. Högskolan i Borås (en av landets minsta högskolor) har en grundläggande pedagogisk utbildning för sina lärare som motsvarar 10 heltidsveckor.

De övriga lärosätena har en grundläggande pedagogisk utbildning för sina lärare som motsvarar *två till fyra veckors heltidsarbete*. Det gäller bl.a. universiteten i Uppsala (för närvarande) och Stockholm. Uppsala universitets styrelse har beslutat att universitetet skall *”verka för att* (kurs. här) *alla lärare genomgår minst sex veckors pedagogisk utbildning med inriktning mot högskolan”*. Både KTH och Chalmers tekniska högskola har en kortare pedagogisk kurs för doktorander (motsvarande två veckor) medan andra lärare som sagt erbjuds en mer omfattande kurs.

Påbyggnad på den pedagogiska grundutbildningen

Frågorna 11 och 12 i enkäten handlade om påbyggnad på den pedagogiska grundutbildning som lärosätet erbjuder sina lärare.

Samtliga universitet erbjuder påbyggnad, på många håll i flera olika kurser och olika former. Antalet som deltagit i sådan under de senaste fem åren varierar från som mest 2 200 (Uppsala universitet) till som minst 25 (KTH). Vid KI erbjuds riktade insatser. Ingen uppgift lämnas om antalet deltagare.

Av de mindre och medelstora högskolorna är det bara några få (högskolorna i Borås, Skövde, Örebro och Mälardalens högskola) som hittills har anordnat någon pedagogisk påbyggnadsutbildning. Fyra andra högskolor svarar att sådan nu planeras. Södertörns högskola svarar *”Inte än”* men uppgiftslämnaren anmärker att hon inte tror det är vettigt att definiera utbildning på detta område hierarkiskt i högre/lägre *”steg”*. Övriga mindre och medelstora högskolor svarar Nej på fråga 11.

Incitament

I enkäten ställdes frågan vilka incitament som lärosätet använder för att stimulera lärare och doktorander att delta i pedagogisk utbildning (fråga 9).

Av universiteten (inkl. Chalmers) anger två att deltagande i pedagogisk utbildning *påverkar lönesättningen*. Lunds universitet nämner att incitament för pedagogisk utveckling bl.a. är pedagogiska priser med medföljande löneförhöjning.

Umeå universitet har gjort deltagande i grundläggande pedagogisk utbildning till ett *villkor för* att få fast *anställning* som lärare. Vid Kungl. Tekniska högskolan är deltagande i sådan utbildning obligatorisk för nyanställda lärare. Linköpings universitet har ett styrelseuttalande om samma sak, men enligt uppgiftslämnaren har man inte lyckats få detta tillämpat i verkligheten. Vid Karolinska institutet, vissa fakulteter vid Lunds universitet och vissa sektioner vid Chalmers är genomgången pedagogisk utbildning *villkor för*

docentkompetens. I en bilaga till det pedagogiska program som styrelsen för Uppsala universitet har antagit sägs att det för docentkompetens "bör krävas" pedagogisk utbildning om minst en vecka utöver den pedagogiska grundutbildningen. I denna påbyggnadsutbildning bör det ingå utbildning i forskarhandledning. Sådan utbildning bör enligt bilagan ske inom respektive fakultet.

Hälften av universiteten nämner som ett incitament att deltagande i pedagogisk utbildning tillmäts *meritvärde vid ansökan om anställning* som lärare.

Flera av universiteten har också styrelseuttalanden om att pedagogisk utbildning bör kunna *tillgodoräknas* doktorander *som en kurs i forskarutbildningen*. Vad som skall fordras för doktorsexamen avgörs emellertid inte av styrelsen, utan av fakultetsnämnd. Uppgiftslämnarna i enkäten bekräftar vid förfrågan att villigheten att tillgodoräkna pedagogiska kurser i forskarutbildningen varierar kraftigt både inom och mellan fakulteter och ämnen.

Vid Uppsala universitet finns ett uttalande av rektor om att deltagande i pedagogisk utbildning bör kunna *räknas in i lärares tjänstgöring*.

Av de mindre och medelstora högskolorna nämner tre att deltagande i pedagogisk utbildning *påverkar lönesättningen* för lärare. En av dessa högskolor nämner också pedagogiska priser som ett incitament. Två andra sådana högskolor påpekar särskilt att deltagandet inte premieras lönemässigt.

Fem av dessa högskolor uppger att deltagande i pedagogisk utbildning får *räknas in i lärares tjänstgöring*. I ett fall är det fråga om en "blygsam tjänstenedsättning".

Ingen av de mindre och medelstora högskolorna anger att deltagande i pedagogisk utbildning betraktas som *villkor för att få anställning som lärare*.

Två högskolor uppger att sådant deltagande betraktas som *merit vid anställning eller befordran som lärare*.

Gemensamt för många mindre och medelstora högskolor är att den pedagogiska utbildning som erbjuds deras lärare ges formen av en *poängsatt kurs inom grundläggande högskoleutbildning*. Vid Högskolan i Halmstad är detta det enda konkreta incitamentet.

Göteborgs universitet, Mälardalens högskola och Högskolan i Kalmar svarar att *incitament saknas*.

I några enkätsvar (eller vid telefonkontakt med uppgiftslämnaren) antyds att det går trögt att rekrytera deltagare i lärosätets pedagogiska grundutbildning för sina lärare. Andra lärosäten uppger tvärtom att intresset är stort och att svårigheten snarare ligger i att kunna tillgodose det.

Sammanfattning och diskussion

Högskolorna har inget samlat grepp om behovet

Trots att samtliga lärosäten har beslut av ledningen (styrelsen och/eller rektor) om att satsa på utveckling av lärarnas pedagogiska kompetens, har åtskilliga av dem inte någon uppfattning om hur stor del av deras lärarkår som helt saknar pedagogisk utbildning för undervisning på högskolenivå. Framför allt gäller detta universiteten, där bara tre har angivit ett ungefärligt procenttal (Umeå universitet med markering att siffran är ytterst osäker). Drygt

60 % av det totala antalet helårsstudenter inom högskolan läser vid universitetet.

De mindre och medelstora högskolorna har bättre grepp om lärarkårens pedagogiska kompetens, mätt i form av pedagogisk utbildning för undervisning på högskolenivå.

Ansvaret för lärarnas kompetensutveckling är på de flesta håll decentraliserat till prefekter för institutioner. Eftersom så många lärosäten inte kunnat uppskatta andelen av lärarkåren som saknar pedagogisk utbildning för undervisning på högskolenivå (och i många fall inte heller andelen som har pedagogisk utbildning för skolväsendet eller folkhögskolan) tyder det på att dessa lärosäten centralt inte följer upp hur prefekterna fullgör detta uppdrag.

Intrycket att lärosätena inte har något samlat grepp om behovet av kompetensutveckling när det gäller den pedagogiska sidan av lärarnas verksamhet förstärks av svaren på frågan om hur stor andel av lärarkåren som förra året inte deltagit i någon aktivitet för pedagogisk utbildning eller fortbildning. Flertalet av de relativt fåtaliga lärosäten som anger ett ungefärligt procenttal uppskattar att andelen ligger på 60 % eller mer.

Ambitionsnivån är på flera håll stigande, men hinder finns

Högskoleutredningen föreslog att en grundläggande pedagogisk utbildning på sex heltidsveckor skulle erbjudas alla nya lärare under första tjänstgöringsåret och vara obligatorisk.

Fyra lärosäten som hittills haft en ganska kort grundläggande pedagogisk kurs har fattat beslut om utökning till motsvarande fem eller sex heltidsveckor. En utökning från drygt en till fem heltidsveckor skedde vid Linköpings universitet för ett par år sedan.

Ett viktigt hinder för en utökning av verksamheten, både i fråga om utbildningens omfattning och i fråga om antalet lärare som deltar, förefaller vara den kraftiga expansionen av högskolans grundutbildning, inte minst vid de mindre och medelstora högskolorna. Flera av dessa framhåller att deras utbildningsuppdrag har utökats så mycket att lärarna måste undervisa på all sin tjänstgöringstid. Det finns alltså inte utrymme för att frigöra tid för att de skall delta i kompetensutveckling på det pedagogiska området.

Det förefaller också vara så att man vid de mindre och medelstora högskolorna prioriterar utveckling av lärarnas vetenskapliga kompetens framför den pedagogiska kompetensen.

Enligt vissa enkätsvar har det blivit svårare att frigöra resurser till pedagogisk kompetensutveckling när de öronmärkta anslagen till detta upphörde. Det inträffade samtidigt som ersättningsbeloppen per helårsstudent och helårsprestation minskades i besparingssyfte. Sådana minskningar har skett varje år sedan 1995/96.

De sänkta ersättningsbeloppen påverkar naturligtvis också lärosätenas möjlighet att lönemässigt premiera lärare som deltar i kompetensutveckling på det pedagogiska området. På grund av högskolans expansion råder ju brist på lärare, vilket i sig kan driva upp lönekostnaderna.

Skillnaden mellan lärosäten är mycket stor

Vid universiteten utbildas omkring två tredjedelar av studenterna. Det kan därför ha intresse att se på relationen mellan omfattningen av respektive universitets pedagogiska grundutbildning för sina lärare (mätt i antal lärare som deltagit) å ena sidan och omfattningen av lärarkåren å den andra.

Hur lärarkåren skall definieras är inte självklart. I enkäten avsåg uttrycket *all personal som undervisar studenter*. Det är mycket vanligt att de som har doktorandtjänst används för viss undervisning, och vissa universitet har särskild pedagogisk utbildning just för dem. Det finns dock inga uppgifter om hur stor andel av doktoranderna vid respektive lärosäte som faktiskt undervisar. I den s.k. NU-databasen hos Högskoleverket redovisas antalet anställda (heltidsekvivalenter) år 1997 av olika kategorier. Förutom kategorierna *innehavare av doktorandtjänst* och *lärare* finns en kategori *övrig undervisande personal*. I följande tablå avser den högra kolumnen summan av dessa tre kategorier enligt NU-databasen.

Universitet	Antal deltagare i pedagogisk grundutbildning de senaste fem åren	Lärarkår 1997 (heltidsekv.)
Uppsala	526	2 829
Lund	ca 1 100	3 480
Göteborg	100	2 407
Stockholm	300	2 302
Umeå	450	1 843
Linköping	300	1 767
Karolinska institutet	ca 700	1 199
Kungl. Tekniska högskolan	200	1 990
Luleå tekniska universitet	drygt 100	752
Chalmers tekn. högskola	120 lär + 600 doktorander	1 447

Inga uppgifter har inhämtats om hur stor omsättningen är i lärarkåren vid olika lärosäten. Den har naturligtvis relevans för bedömningen av ovanstående siffror, eftersom uppgifterna om deltagare i pedagogisk utbildning avser de senaste fem åren.

Två universitet där antalet deltagare i pedagogisk utbildning är litet i förhållande till lärarkårens storlek är Göteborgs universitet och KTH. Göteborgs universitet uppskattar andelen lärare som saknar pedagogisk utbildning för undervisning på högskolenivå till 80 %. KTH uppskattar denna andel till 70 %.

De flesta lärosäten bejakar en ökad hänsyn till pedagogiska meriter vid anställning och befordran

Det framgår av lärosätenas svar på enkäten och av bilagor som de skickat med, att man på de flesta håll går in för att vid anställning och befordran av lärare ta ökad hänsyn till pedagogiska meriter. Vid flertalet av de stora lärosätena ingår det i av styrelsen eller rektor antaget program att lärare skall uppmuntras att systematiskt samla in och dokumentera sina pedagogiska meriter (s.k. pedagogisk meritportfölj).

Från och med nästa år gäller en ny bestämmelse i högskoleförordningen (4 kap. 6 §) att vid anställning av professor eller lektor lika stor omsorg skall ägnas prövningen av den pedagogiska skickligheten som prövningen av den vetenskapliga skickligheten (1993:100, ändr. 1998:1003).

Är utveckling av lärarnas pedagogiska kompetens något som styrelsen bör besluta om?

En påfallande skillnad mellan de traditionella universiteten å ena sidan och de mindre och medelstora högskolorna samt "fackhögskolorna" KI, KTH och Chalmers å den andra är att de förstnämnda har styrelsebeslut om pedagogisk kompetensutveckling av lärarna, medan de senare (med få undantag) har beslut av rektor. I styrelserna ingår ju bl.a. företrädare för studenterna.

Högskolestyrelserna har fått utvidgat ansvar efter riksdagens beslut förra hösten (prop. 1996/97:141, bet. 1997/98:UbU3, rskr. 1997/98:12), som följts upp i ändringarna i högskoleförordningen (1993:100, ändr. 1998:1003). Enligt den nya formuleringen i 2 kap. 2 § skall styrelsen besluta bl.a. om lärosätets anställningsordning. Därmed menas (4 kap. 14 §) de regler för anställning av lärare som högskolan tillämpar. Dit torde höra t.ex. eventuell regel om att en lärare inte skall anställas till vidare förrän hon eller han har genomgått grundläggande pedagogisk utbildning av viss omfattning – så som Umeå universitet för sin del har beslutat.

Studenterna är inte överallt indragna i planeringen av pedagogisk utbildning för lärarna

Vid de flesta lärosäten finns ett pedagogiskt råd eller liknande organ, som har hand om den mer konkreta planeringen av utbud och innehåll i pedagogisk utbildning för lärarna. Både vid flera universitet och minst åtta mindre och medelstora högskolor ingår det ingen studentrepresentant i detta organ. Det har inte varit möjligt att av de skriftliga enkätsvaren få klarhet i hur det förhåller sig på den punkten vid ett antal andra mindre och medelstora högskolor.

I det sammaren 1998 framlagda betänkandet *Studentinflytande inom högskolan* föreslår en arbetsgrupp tillsatt av utbildningsministern att studenterna skall ha rätt att ingå i alla beslutande organ inom högskolan och i alla beredande organ av mer permanent karaktär eller stadigvarande natur (SOU 1998:51 s. 204 ff.). Pedagogiska råd eller motsvarande organ kan betraktas som beredande organ av det senare slaget. Det förefaller uppenbart att studenter dels har ett intresse av att delta i utformningen av pedagogisk utbildning för högskolans lärare, dels kan ha mycket att tillföra i det sammanhanget.

Bör pedagogisk grundkurs ge poäng i forskarutbildningen?

Högskoleutredningens förslag år 1992 innebar att en två veckors introduktion, benämnd Kommunikationskurs 2 poäng, skulle byggas in i forskarutbildningen, helst obligatoriskt men i varje fall som en valfri möjlighet. Enligt utredningen skulle de organ som ansvarar för forskarutbildningen också

svara för att kommunikationskursen erbjuds eller krävs inom ramen för forskarutbildningen.

Det framgår av enkätsvaren att flertalet universitet i sina policydokument rekommenderar att viss pedagogisk grundutbildning skall tillgodoräknas som del i forskarutbildningen. Vid telefonkontakter med uppgiftslämnarna har det dock framkommit att de som har hand om forskarutbildningen – fakulteterna och/eller examinatorerna – i många fall är motvilliga till detta.

I en motion (fp) till riksdagen våren 1990 föreslogs att viss pedagogisk utbildning skulle utgöra ett obligatoriskt inslag i forskarutbildningen. Utbildningsutskottet avstyrkte förslaget med hänvisning till att frågan om i vilken utsträckning doktorander skall undervisa avgörs lokalt och att därför frågan hur de skall få för denna uppgift nödvändiga kunskaper också borde vara en lokal fråga (bet. 1989/90:UbU25, res. av fp och vpk). Utskottet har senare avstyrkt andra motionsyrkanden om obligatoriska kurser i forskarutbildningen (i bl.a. etik) med hänvisning till att det inte ankommer på riksdagen att ange vilka kurser som skall ingå i forskarutbildningen.

Doktorander svarar för en betydande andel av undervisningen i grundläggande högskoleutbildning. I budgetpropositionen förra året (prop. 1997/98:1 utg.omr. 16 s. 101) skrev regeringen att forskarutbildningen i allmänhet bör planeras så att doktoranden även förbereds för en framtida verksamhet som högskolelärare. Den reform av forskarutbildningen som där föreslogs innebär bl.a. att högst 20 % av arbetstiden för den som har anställning som doktorand får ägnas åt andra arbetsuppgifter än den egna forskarutbildningen, såsom t.ex. undervisning. Tidigare var motsvarande gräns högst en tredjedel av arbetstiden.

Att doktoranden deltar i pedagogisk utbildning för undervisning på högskolenivå i samband med att han eller hon börjar undervisa, är uppenbarligen önskvärt med hänsyn till den grundläggande högskoleutbildningens kvalitet.

Bilaga 1

Universiteten samt de mindre och medelstora högskolorna
Chalmers tekniska högskola AB
Stiftelsen Högskolan i Jönköping

Pedagogisk utbildning för högskolans lärare

Utbildningsutskottet i riksdagen önskar följa upp universitetens och högskolornas insatser när det gäller pedagogisk utbildning och fortbildning för den undervisande personalen (lärare och doktorander).

I årsredovisningarna för år 1997 har samtliga lärosäten lämnat vissa uppgifter om detta. För att kunna bilda sig en uppfattning om läget behöver utskottet ställa ytterligare frågor.

Ni ombeds därför att besvara bifogade enkät. Svar önskas senast den 31 augusti 1998, under adress Utbildningsutskottet, Riksdagen, 100 12 STOCKHOLM.

Eventuella frågor med anledning av enkäten ställs till undertecknad.

På utbildningsutskottets uppdrag, och med vänlig hälsning

Stockholm den 10 juni 1998

Görel Sävborg-Lundgren
föredragande
tel. 08-786 42 39 (ej 29 juni – 9 augusti)

ENKÄTSVAR

Bilaga 1

Lärosätets namn:

Uppgiftslämnarens namn:

Uppgiftslämnarens tel. nummer:

Med termen "lärarkåren" åsyftas i det följande all personal som undervisar studenter.

Policy och planeringsansvar

1. Har lärosätets ledning fattat beslut om pedagogisk utbildning och fortbildning av lärarkåren?

ja, styrelsen i plenum

ja, rektor

nej

Bifoga i förekommande fall kopia av beslutet.

2. Var inom lärosätets organisation planeras pedagogisk utbildning för lärarna?

Bifoga gärna organisationsskiss!

Svar:

3. Hur är det eller de organ sammansatt som fattar beslut om utbud och innehåll i pedagogisk utbildning för lärarna?

Svar:

Läroutbildning för skolan eller folkbildningen

4. Hur stor andel av lärarkåren har genomgått läroutbildning för skolväsendet eller folkhögskolan?

..... procent

vet ej

Pedagogisk utbildning för undervisning på högskolenivå

5. Hur stor andel av den totala lärarkåren saknar (dvs. har ingen eller mindre än en veckas) pedagogisk utbildning för undervisning på högskolenivå ?

uppskattningsvis procent

underlag för en uppskattning saknas

6. Vilken omfattning, uttryckt i heltidsveckor, har den grundläggande pedagogiska utbildning som lärosätet erbjuder lärarna?

Svar: heltidsveckor

7. Hur länge har lärosätet bedrivit denna verksamhet?

Svar: under år, sedan år

8. Hur många lärare har följt den grundläggande pedagogiska utbildningen vid lärosätet under de fem senaste åren?

Svar: lärare

9. Vilka incitament använder lärosätet för att stimulera lärare och doktorander att delta i pedagogisk utbildning?

Svar:
.....

10. Är den pedagogiska utbildning i kursform, som lärosätet anordnar, generell eller differentierad för olika lärarkategorier, fakulteter eller utbildningsområden?

- generell
- differentierad på följande sätt:
.....

11. Finns det inom lärosätet påbyggnadsutbildning för lärare som har genomgått den pedagogiska grundutbildning som lärosätet erbjuder?

- nej
- ja, följande:
.....

12. Om ja på fråga 11, hur många lärare har deltagit i påbyggnadsutbildningen under de fem senaste åren?

Svar: lärare

13. Utöver pedagogiska kurser anordnas vid många lärosäten pedagogisk fortbildning i andra former, t.ex. pedagogiska seminarier, temadagar och liknande.

Hur stor andel av lärarkåren har under år 1997 inte deltagit i någon aktivitet för pedagogisk utbildning eller fortbildning?

- uppskattningsvis procent
- underlag för en uppskattning saknas

Plats för ytterligare synpunkter eller kommentarer:

Svaret insänds senast den 31 augusti 1998 under adress:
Utbildningsutskottet
Riksdagen
100 12 STOCKHOLM

Redovisning av svaren på vissa av enkätfrågorna

Bilaga 2

Fråga 1: Har lärosätets ledning fattat beslut om pedagogisk utbildning och fortbildning av lärarkåren?

Lärosäte	Ja, styrelsen	Ja, rektor	Nej	Anm.
Uppsala universitet	X			
Lunds universitet	X	X		
Göteborgs universitet	X			
Stockholms universitet	X			
Umeå universitet	X			
Linköpings universitet	X			
Karolinska institutet		X		
KTH		X		
Luleå tekniska universitet		X		
Chalmers	X			
Högskolan i Borås		X		
Högskolan Dalarna		X		
Högskolan i Gävle/ Sandviken		X		
Högskolan i Halmstad		X		
Högskolan i Kalmar		X		Styrelsen har beställt ett programförslag till ht 1998
Högskolan i Karlskrona/ Ronneby	X			
Högskolan i Karlstad		X		
Högskolan Kristianstad			X	
Högskolan i Skövde		X		
Högskolan i Trollhättan/ Uddevalla	X			
Högskolan i Växjö	X			
Högskolan i Örebro	X			
Högskolan på Gotland			X	planeras till ht 1998
Mitthögskolan		X		
Mälardalens högskola		X		
Södertörns högskola		X		
Högskolan i Jönköping		X		

Fråga 4: Hur stor andel av lärarkåren har genomgått lärarutbildning för skolväsendet eller folkhögskolan?

Lärosäte	Cirka %	Vet ej
Uppsala universitet		
Lunds universitet		
Göteborgs universitet		X
Stockholms universitet		X
Umeå universitet	20 %	
Linköpings universitet		X
Karolinska institutet		X
KTH	8 %	
Luleå tekniska universitet		X
Chalmers		X
Högskolan i Borås		X
Högskolan Dalarna		X
Högskolan i Gävle/Sandviken	48 %	
Högskolan i Halmstad		X
Högskolan i Kalmar	15 %	
Högskolan i Karlskrona/ Ronneby	14 %	
Högskolan i Karlstad	15 %	
Högskolan Kristianstad	70 %	
Högskolan i Skövde	5 %	
Högskolan i Trollhättan/Uddevalla	50 %	
Högskolan i Växjö		X
Högskolan i Örebro	30 %	
Högskolan på Gotland		X
Mitthögskolan	43,3 %	
Mälardalens högskola	50 %	
Södertörns högskola		X
Högskolan i Jönköping	45 %	

Fråga 5: Hur stor andel av den totala lärarkåren saknar (dvs. har ingen eller mindre än en veckas) pedagogisk utbildning för undervisning på högskolenivå?

Lärosäte	Cirka %	Underlag för en uppskattning saknas	Anm.
Uppsala universitet			ej svar
Lunds universitet		X	doktorander med tjänst 80–85 %
Göteborgs universitet	80 %		
Stockholms univ.		X	
Umeå universitet	50 %		siffran ytterst osäker
Linköpings univ.		X	
Karolinska institutet			ej svar
KTH	70 %		
Luleå tekniska universitet		X	
Chalmers		X	
Högskolan i Borås	70 %		
Högskolan Dalarna		X	
Högskolan i Gävle/Sandviken	42 %		
Högskolan i Halmstad	75–80 %		
Högskolan i Kalmar	50 %		
Högskolan i Karlskrona/Ronneby		X	
Högskolan i Karlstad	90 %		
Högskolan Kristianstad		X	
Högskolan i Skövde	75 %		
Högskolan i Trollhättan/Uddevalla			ej svar
Högskolan i Växjö		X	
Högskolan i Örebro	75 %		
Högskolan på Gotland	20 %		
Mitthögskolan	40,5 %		
Mälardalens högskola	40 %		
Södertörns högskola	80 %		
Högskolan i Jönköping	70 %		

Undervisningen om alkohol, narkotika och tobak (ANT) i skolan

Undervisningen om alkohol, narkotika och tobak (ANT) i skolan

Inledning

Varje riksmöte väcks motionsyrkanden i riksdagen om undervisningen om alkohol, narkotika och tobak (ANT) i skolan. I motionerna framhålls bl.a. att undervisningen om ANT-frågor under senare år har blivit sämre och att omfattningen och kvaliteten på den varierar mycket mellan olika skolor. Utbildningsutskottet vill få en bild av hur undervisningen i fråga fungerar och har därför uppdragit åt utskottets kansli att under sommaren 1998 inhämta vissa myndigheters, organisationers m.fl. kunskaper om och syn på detta. Sammanlagt har tjugo olika myndigheter m.fl. ombetts att lämna en kort sådan redovisning. Följande instanser har inkommit med svar: Statens skolverk, Socialstyrelsen, Folkhälsoinstitutet, Rikspolisstyrelsen (RPS), Brottsförebyggande rådet (BRÅ), Lärarhögskolan i Stockholm (LHS), Högskolan för lärarutbildning och kommunikation i Jönköping, Svenska Kommunförbundet, Landstingsförbundet, Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning (CAN), Sveriges Riksidrottsförbund (RF), Riksförbundet Hem och Skola (RHS), Riksförbundet föräldraföreningen mot narkotika (FMN), Elevorganisationen i Sverige samt Ungdomens Nykterhetsförbund (UNF) och IOGT-NTO-rörelsen i en gemensam skrivelse.

Socialstyrelsen har i sitt svar förklarat att myndigheten sedan Folkhälsoinstitutet inrättades inte har några uppgifter kvar när det gäller förebyggande insatser eller information kring droger.

Nedan ges en kort bakgrund av ANT-frågorna i läroplaner och kursplaner. Därefter följer en redovisning av respektive myndighets m.fl. skrivelse. Sist ges en sammanfattande bild av de berörda instansernas syn på ANT-undervisningen. Skrivelserna finns arkiverade hos utbildningsutskottets kansli (dnr UbU 1997/98:70).

ANT-frågorna i läroplaner och kursplaner

I läroplanen för det obligatoriska skolväsendet, förskoleklassen och fritidshemmet (Lpo 94) finns bl.a. angivet som ett mål att eleven skall ha ”grundläggande kunskaper om förutsättningarna för en god hälsa samt ha förståelse för den egna livsstilens betydelse för hälsan och miljön.” Rektor har ett särskilt ansvar för att ämnesövergripande kunskapsområden integreras i undervisningen i olika ämnen. Sådana kunskapsområden är exempelvis miljö, trafik, jämställdhet, konsumentfrågor, sex och samlevnad samt riskerna med tobak, alkohol och andra droger. Rektor har också ett särskilt ansvar för utformningen av undervisningen och elevvårdsverksamheten så att eleverna får det särskilda stöd och den särskilda hjälp de behöver.

I läroplanen för de frivilliga skolformerna (Lpf 94) finns bl.a. angivet att det är skolans ansvar att varje elev som slutfört utbildning på gymnasieskolans nationella och specialutformade program har ”kunskaper om förutsättningarna för en god hälsa”.

Rektor har när det gäller gymnasieskolan och gymnasiesärskolan ett särskilt ansvar för att skolans arbete med kunskapsområden, där flera ämnen skall bidra, samordnas så att de utgör en helhet för eleven och eleverna får kunskaper om sex och samlevnad, trafikfrågor samt riskerna med tobak, alkohol, narkotika och andra droger.

ANT-frågor behandlas också som kunskapsområden i ämnena biologi och idrott och hälsa. Ett av målen som eleverna skall ha uppnått i ämnet biologi i grundskolan är att "ha kunskap om betydelsen av regelbunden motion och goda hälsovanor och ha kunskap om beroendeframkallande medels inverkan på hälsa". I kursplanen för ämnet idrott och hälsa i grundskolan anges bl.a. att ämnet skall ha "en tydlig inriktning mot god hälsa och god miljö så att eleverna blir förtrogna med sambanden mellan livsstil, livsmiljö och hälsa för att skapa livskvalitet. För att söka förebygga arbetsskador och sjukdomar skall undervisningen i ämnet göra eleverna i vid bemärkelse kroppsmedvetna. Härigenom kan de bedöma vad som är bra och vad som är skadligt och kan förbättra sina egna förutsättningar för hälsa". Även de missförhållanden som förekommer såväl inom idrotten som i samhället i övrigt, t.ex. ätstörningar, doping, fusk och läktarvåld, är enligt kursplanen angelägna frågor som bör tas upp i undervisningen liksom andra etiska frågor i samband med idrott och friluftsliv. I kursplanen för ämnet idrott och hälsa i gymnasieskolan anges att eleverna efter genomgången kurs bl.a. skall ha kunskap om olika faktorer som påverkar människors hälsa och kunna diskutera sambanden mellan hälsa, livsstil och miljö ur såväl ett individ- som ett samhällsperspektiv.

De tillfrågade instansernas syn på ANT-undervisningen

Statens skolverk

Skolverket har inledningsvis kort redovisat verkets nuvarande arbete med hälsofrågorna inom skolan. Bland annat kommer ett nytt referensmaterial som berör undervisningen om tobak, alkohol, narkotika och anabola steroider att publiceras under hösten 1998. Skolverket har genom en enkätundersökning fått en överblick över den hälsoundervisning som sker vid gymnasieskolorna. Verket har också genomfört samtal och diskussioner med ett antal skolor som förberedelse inför produktionen av det nämnda referensmaterialet.

Skolverket pekar på att arbetet med ANT-frågorna i skolorna sker på flera olika sätt. Det kan vara en del av en större strategi i skolan inriktad på skolans klimat och arbetssätt där eleverna är delaktiga och präglar undervisningen utifrån sina erfarenheter och behov. Lärare kan vidare undervisa om ANT-frågor med hjälp av olika material som finns tillgängliga och som huvudsakligen bygger på värderingsövningar. Skolan kan också ta in någon person utifrån och/eller någon fristående organisation, t.ex. någon f.d. missbrukare eller företrädare för nykterhetsrörelsen. Undervisningen kan även bygga på elevernas egna arbeten, där läraren är handledare.

Skolverket framhåller att flera skolor genom skolhälsovården har utvecklat samarbete och nätverk med socialsekreterare, närpolis och skolhälsovård. Det är detta nätverk som snabbt kan ge stöd om en elev börjar skolka och må dåligt. Att fånga upp skolk tidigt anses som en av de mest centrala åtgärderna i skolan för att förhindra hög alkoholkonsumtion och tidigt narkotikamissbruk. Inom skolan behövs inte endast en bra kvalitet på hälsoundervisningen utan även stabila vuxna som eleven kan utveckla tillit och trygghet till. Verket betonar att arbetet med ANT-frågorna är en kombination av insatser, där skolan har en del av ansvaret. Forskning om ungdomar, som antingen blivit högkonsumenter av alkohol eller hamnat i narkotikamissbruk visar att det behövs tidigt föräldrastöd, stöd till tonårsföräldrar, stöd till pappor att vara närvarande för sina barn.

Skolverket noterar att forskning har visat att undervisningen i ANT-frågor inte gett så stora resultat. I antologin *”Är Pippi Långstrump en hälso-upplysare eller en hälsorisk”* skriver Sven Bremberg följande: ”Undervisning om alkohol tilldrar sig väsentligt intresse och har varit föremål för flera hundra studier. Mönstret är dock entydigt. Insatser i skolan ger normalt ingen effekt på ungdomars konsumtion av alkohol.” Forskning visar dock att en restriktiv alkoholpolitik har effekter på både vuxnas och ungdomars konsumtion. När det gäller tobaksprevention är enligt Skolverket resultaten inte fullt så dystra. Det finns resultat som visar att om undervisningsinsatserna kombineras med andra insatser av policykaraktär, både inom och utanför skolan, kan andelen rökare minskas. I fråga om undervisningen om narkotika finns viss utvärdering som visar att en alltför stor preparatfixering kan ge motsatt effekt.

En problematiserande och sökande diskussion behövs i dag enligt Skolverket för att undervisningen skall kunna utvecklas och förbättras. ANT-undervisningen håller i flera skolor på att utvecklas från en inriktning på fakta och tekniska värderingsövningar till att söka ett större djup och bredare perspektiv. Skolverket redovisar sina erfarenheter från besök på ett antal skolor som valts ut från kriterier som ”bra” och ”förändringsbenägna”. Verket framhåller bl.a. att dessa skolor när det gäller hälsoområdena utmärks genom att eleverna är delaktiga i uppläggningsen av undervisningen. Skolverket framhåller ”det goda samtalet” som en ny väg för undervisningen om ANT-frågorna. I samtal finns förutsättningar att gå mera på djupet och fånga in ungdomars funderingar. Enligt Skolverket har sådana ”samtal” i mindre grupper utvecklats på flera skolor runtom i landet. Skolverket pekar bl.a. på Färlaskolan, Färila som har schemalagt ”samtalet” i skolan, dels en stund på morgonen, dels vid dagens slut. Samtalet har också varit vägledande för upplägget kring den drogförebyggande undervisningen i gymnasieskolan i Kalmar.

Avslutningsvis har Skolverket kort behandlat ANT-begreppet. Verket framhåller att de tre områdena tobak – alkohol – narkotika har många likheter men också många olikheter. Inom skolans undervisning är begreppet ANT väl förankrat sedan många år tillbaka, även om man inte i den konkreta undervisningen håller dem samman. Både likheter och olikheter finns när det gäller social acceptans, beroende, lagstiftning, skador/sjuklighet. Utmaningen i undervisningen är enligt Skolverket att göra den trovärdig för barn och

ungdomar. Det mest centrala för ANT-frågorna i framtiden är att de utgår från ungdomars egen verklighet och deras frågor. Läraren skall inte bara vara handledare utan också en vägledare – en stabil vuxen som kan visa på samband och tydliggöra sammanhang.

Folkhälsoinstitutet

Folkhälsoinstitutet bedriver hälsofrämjande och förebyggande arbete bl.a. med inriktning på alkohol, narkotika och tobak. Folkhälsoinstitutet framhåller att skolan är den viktigaste arenan för detta arbete.

Folkhälsoinstitutet pekar på att såväl forskning som beprövad erfarenhet visar att traditionella faktaförmedlande undervisningsmetoder inte har bra effekter. Utvärdering visar att information måste bearbetas hos varje individ utifrån hans eller hennes förutsättningar för att påverka attityder och värderingar. Gruppmetoder där ungdomar pratar om sin erfarenhet och sina värderingar under ledning av vuxna är också att föredra, liksom metoder som medvetandegör de egna attityderna och värderingarna samt är elevaktiva. Det finns också starka samband mellan elevers skoltrivsel och t.ex. alkoholvanor. Folkhälsoinstitutets arbete bedrivs därför enligt två linjer. Institutet arbetar dels med hälsofrämjande skolor för att skapa miljöer som bidrar till att förebygga ANT-bruk, dels utvecklas undervisningsmaterial enligt aktuell kunskap om vilka pedagogiska metoder som är framgångsrika.

Arbetet med verksamheten med hälsofrämjande skolor bedrevs först som ett treårigt försöksprojekt i elva svenska grundskolor (och i ett fyrtiotal andra europeiska länder). Ett av resultaten var att alla försöksskolorna utökade sin undervisning i hälsofrågor. Folkhälsoinstitutet har, mot bakgrund av de goda erfarenheterna av projektet, i år inbjudit alla Sveriges grund- och gymnasieskolor att ingå i ett nätverk av hälsofrämjande skolor. Hittills har drygt 400 skolor anmält sig till nätverket.

I den nationella handlingsplanen för alkohol- och drogförebyggande insatser som antogs av regeringen år 1995 fick Folkhälsoinstitutet i uppdrag att på olika sätt stärka det lokala och regionala förebyggande arbetet. Institutet framhåller att barn och ungdom är ett av de prioriterade områdena och att ca 9,7 miljoner kronor har beviljats till barn- och ungdomsprojekt, som ofta handlar om utvecklingsarbete i skolan.

Folkhälsoinstitutet informerar om det material som har tagits fram om ANT-frågor för grundskolan och gymnasieskolan. Enligt institutet finns det i dag studier som visar att skolans arbete mot rökning har haft betydande effekt. Skolans arbete måste dock stöttas med andra insatser. Viktiga inslag i ett samhälleligt tobakspolitiskt arbete är t.ex. att stoppa all marknadsföring av tobak och se till att tobaksvaror inte säljs till den som är under 18 år.

Folkhälsoinstitutet anser inte att undervisningen om ANT-frågor har blivit sämre. Den har förändrat metoder och utgår nu mer från en helhetssyn på vad som påverkar ANT-vanorna. Situationen är dock mycket olika på olika skolor. Institutet ser det dock som ett gott tecken på att hälsofrågorna intar en central plats i många skolors arbete att mer än 400 skolor har anmält sig till nätverket för hälsofrämjande skolor.

Rikspolisstyrelsen

Rikspolisstyrelsen pekar bl.a. på att det i en undersökning från år 1997 om drogförebyggande undervisning i högstadie- och gymnasieskolor i Stockholms län framkom att polisen är den vanligaste externa yrkesgrupp som medverkar i undervisningen. I drygt hälften av högstadieskolorna har poliser informerat elever i årskurs 7 om ANT. Rikspolisstyrelsen håller för sannolikt att motsvarande förhållande gäller för hela landet.

Övervägande delen av polisens ANT-undervisning sker i grundskolan och informationsinsatserna har sannolikt varken ökat eller minskat från polisens sida under senare år. Rikspolisstyrelsen pekar på att polisen sedan länge har medverkat i skolans ANT-undervisning och polisen har vissa särskilda kunskaper på området. Dessa bör även fortsättningsvis ställas till skolans förfogande. Rikspolisstyrelsen anser dock att de former i vilka detta skall ske kan behöva omprövas. Ansvaret för ANT-undervisningen åvilar naturligtvis skolan. Det är där den pedagogiska kompetensen skall finnas liksom den viktiga kännedomen om eleverna. Inom polisväsendet övervägs för närvarande på många håll hur polisens arbete i skolorna skall bedrivas. Utvecklingen går mot att polisens närvaro i skolorna åtminstone i huvudsak tar sig andra former än ren katederundervisning, t.ex. spontanbesök i skilda sammanhang. Rikspolisstyrelsen anser att denna utveckling är riktig men anser också att polisens medverkan i t.ex. ANT-verksamheten fordrar planering och förutsägbarhet. Det förekommer att skolan mer eller mindre överlåter ansvaret för ANT-undervisningen till polisen och/eller socialtjänsten m.fl. Detta är enligt Rikspolisstyrelsen ingen lämplig ordning. Polisens medverkan skall i stället fokuseras på det som är just polisens kompetens. Det är fråga om en expertfunktion som skall kunna komma till nytta, jämsides med t.ex. socialtjänstens särskilda kompetens inom ramen för det totalansvar som skolan har.

Brottsförebyggande rådet (BRÅ)

Ett visst stöd för antagandet att omfattningen av ANT-undervisningen har minskat finns i CAN:s årliga drogvanemätning. Denna undersökning visar att andelen elever som har svarat att de *inte* har haft "någon undervisning om alkohol, narkotika och tobak det här läsåret" (årskurs 9) nästan har fördubblats mellan åren 1979 och 1997 (från 13 till 25 % för pojkarna och från 14 till 26 % för flickorna). Den enskilda skolans utökade ansvar att själv planera undervisningen kan ha bidragit till att drogundervisningen både till omfattning och innehåll skiljer sig en hel del mellan olika skolor. Den intressanta frågan i detta sammanhang är enligt BRÅ om minskningen av och den aktuella nivån på ANT-undervisningen bygger på någon analys av de verkliga behoven eller inte.

Av en genomgång av det drogförebyggande arbetet vid högstadie- och gymnasieskolorna i Stockholms län framgår att skolan inte lider någon brist på undervisningsmaterial i ämnet (Skolans roll i det drogförebyggande arbetet, C-uppsats i kriminologi vid Stockholms universitet vårterminen

1998, Mona Lillkäll von Rost). Förutom de ordinarie läromedlen finns ett brett urval externt material och program producerade av olika myndigheter, organisationer och företag. Det är också förhållandevis vanligt att skolorna producerar eget material i form av tidningar, broschyrer, filmer m.m. Av uppsatsen framgår vidare att drogundervisningen till största delen genomförs av skolans egen personal, men också av externa föreläsare som poliser, socialassistenter, f.d. missbrukare och företrädare för olika nykterhetsorganisationer. BRÅ menar att detta rikhaltiga utbud av undervisningsmaterial tillsammans med floran av föreläsare/experter gör området till litet av en marknad för allehanda kommersiella intressenter. Mot bakgrund härav och med hänsyn till det faktum att det råder stor osäkerhet kring värdet av skolans drogundervisning i förebyggande syfte anser BRÅ att det är angeläget att erforderliga resurser avsätts för att genom framför allt utvärderingar öka kunskaperna om olika metoders effekter.

BRÅ pekar på att det inom området finns en rikhaltig, men vanligtvis svårtolkad och ibland också motsägelsefull forskning, avseende olika metoders effekter på elevernas kunskaper, attityder och beteende. Enligt en rapport till USA:s kongress är program som syftar till att främja elevernas sociala och emotionella kompetens effektivare än sådana som fokuserar på att träna upp förmågan att stå emot frestelser och gruppträck (Preventing Crime: What works, What doesn't and What's promising?, 1997).

Enligt BRÅ:s mening finns en övertro på att skolan ensam genom massiva undervisningsinsatser skulle kunna minska elevernas konsumtion av alkohol, andra droger och tobak. Skolan kan aldrig ensam ta detta ansvar. BRÅ anser att det är självklart att skolan bör och kommer att spela en central roll inom drogpreventionen. Mycket talar emellertid för att drogproblematiken bör inlemmas i en långsiktig och problemlösningsorienterad strategi, som tar sin utgångspunkt i såväl den lokala problembilden som de lokala preventiva resurser som olika intressenter förfogar över.

Lärarhögskolan i Stockholm

Lärarhögskolan i Stockholm (LHS) informerar i sitt yttrande om behandlingen av ANT-problematiken i de olika lärarutbildningarna vid högskolan.

Enligt LHS är institutionen för Bild, drama, idrott och musik den institution som på ett mer systematiskt sätt tar upp detta ämnesområde. De blivande idrottslärarna skall efter avslutad kurs i ämnet "Hälsa" ha erhållit fördjupade kunskaper i ämnet "hälsa i skolan." Kursen omfattar 1 poäng. LHS redovisar innehållet och uppläggningsplanen av kursen.

Inom förskollärarutbildningen behandlas frågor om att samtala med barn om ANT och att möta barn och föräldrar som lever i missbruksmiljöer. Inom grundutbildningen vid institutionen för Samhällsvetenskap och humaniora 1-7 tas frågan upp i metodikundervisningen. Vid institutionen för Språk och litteratur aktualiseras ofta ANT-problematiken inför slutpraktiken. Vid institutionen för Matematik och naturvetenskap 1-7 finns i den första kursen ett avsnitt i humanbiologi som behandlar människokroppens byggnad och funktion och skolans hälsofostran. I detta avsnitt tas frågan upp om hur man kan undervisa om ANT. Vidare erbjuds en valbar kurs om 5 poäng som

behandlar hälso- och livsfrågor och där också drogproblematik tas upp. Vid gymnasielärarutbildningen i biologi och naturkunskap genomförs olika värderingsövningar där ANT berörs. Institutionen för Specialpedagogik har bl.a. en kurs i psykosocial problematik, där man behandlar frågor om konsekvenser i skola, familj och samhälle av missbruk.

Lärarhögskolan samverkar med fackhögskolorna i lärarutbildningen – Idrottshögskolan, Konstfack och Kungliga Musikhögskolan i Stockholm. Vid Idrottshögskolan erhåller studerande i idrott/annat ämne oftast ANT-information i samband med didaktikundervisning. Vid Konstfack kommer studenterna i kontakt med frågorna under fältstudier och i samband med de uppgifter de arbetar med under praktiken. Vid Kungliga Musikhögskolan i Stockholm ges inte någon systematisk utbildning i hur man kan arbeta med ANT-frågorna i skolorna. Lärarhögskolan framhåller att studenterna även inom ramen för relevanta ämneskurser och under praktikperioderna kommer i kontakt med ANT-frågorna.

Högskolan för lärarutbildning och kommunikation i Jönköping

Högskolan för lärarutbildning och kommunikation AB (HLK) inom Stiftelsen Högskolan i Jönköping anser att ANT-undervisningens kvalitet försämrats, omfattningen har minskat och variationerna mellan olika kommuner och skolor ökat under de senaste åren. Denna uppfattning grundar HLK på kontakter med praktikskolor, skolledare, nätverk av skolornas fortbildnings/utvecklingsansvariga m.fl. Enligt HLK finns en rad orsaker till denna utveckling. HLK pekar bl.a. på de nya decentraliserade och målstyrande läroplanerna, enligt vilka rektor har ett övergripande ansvar för att ANT-undervisning förekommer. Styrdokumenten säger ingenting om omfattning, innehåll eller organisation. Därmed får utformningen av kommunala skolplaner och lokala arbetsplaner en mycket stor betydelse för ANT-undervisningens utformning och omfattning på skolorna. HLK pekar också på att när länskolnämnderna avskaffades år 1991 avvecklades även ANT-konsulenterna som fanns där och som hade till uppgift att regionalt stödja och stimulera utvecklingen av ANT-undervisningen. I vissa län har nykterhetsrörelse eller landsting – oftast med mycket begränsad framgång – försökt överta ANT-konsulenternas roll. Skolornas efterfrågan på fortbildning inom ANT-området är nu närmast obefintlig.

Den försämrade samhällsekonomin påverkar skolorna på flera sätt, bl.a. har skolans minskande ekonomi medfört större klasser. Detta har i många fall lett till en återgång till en fakta- och kunskapsorienterad ”katederundervisning” på ANT-området. Detta är enligt HLK en pedagogisk strategi, som enligt tillgänglig forskning inte är särskilt effektiv om man vill uppnå mål på värderings- och/eller handlingsnivåerna. HLK anser också att det efter EU-inträdet råder en politisk oenighet och osäkerhet om alkoholpolitikens mål och medel och att denna osäkerhet smittar av sig till skolan och ger ANT-undervisningen en, relativt sett, lägre status i förhållande till annan undervisning. HLK framhåller att det dock finns kommuner och skolor som har en omfattande undervisning av hög kvalitet, t.ex. Jönköpings kommun som har prioriterat ANT-undervisningen i sin kommunala skolplan. Detta har bidragit

till att bl.a. Kungsängsskolan och Sandagymnasiet har en, enligt HLK:s uppfattning, omfattande ANT-undervisning av god kvalitet.

Problematiken runt ANT-frågorna behandlas inom HLK i grundskolläraprogrammets kurs Kulturmöten och påverkan (5 poäng), som är obligatorisk för alla studenter. Kursen har som övergripande syfte att skapa medvetenhet om attityders och värderingars betydelse för vårt beteende. Placeringen av ANT-frågorna i denna kurs, vid sidan av t.ex. sex och samlevnad, friskvård och hälsa och mobbning, är enligt HLK en konsekvens av iakttagelsen att påverkan genom ren faktaupplysning i dagens mediasamhälle får allt mindre genomslag. De rent ämnesmässiga aspekterna tas även upp i kurser med samhällsvetenskaplig och naturvetenskaplig inriktning.

Svenska Kommunförbundet

Svenska Kommunförbundet framhåller att det inte arbetar med specifika frågor som t.ex. ANT-undervisning. Kommunförbundet har dock olika projekt där eleven står i centrum t.ex. att arbeta förebyggande kring barn i riskzonen och projekt för utsatta barn. Hälsa ingår i ett brett perspektiv i de olika projekten och speciellt i projektet "Hälsoskolorna" som Folkhälsoinstitutet står för och i vilket Svenska Kommunförbundet deltar i en referensgrupp.

Landstingsförbundet

Landstingen är numera centrala samarbetspartner i det regionala och lokala förebyggande arbetet. Samhällsmedicinska enheter eller motsvarande finns t.ex. med och bygger upp de övergripande programmen i länen tillsammans med kommuner, polisen, frivilligorganisationer m.fl. Hälso- och sjukvården är en viktig del som kan bidra med fakta om kroppen och olika konsekvenser av konsumtion eller missbruk av olika droger. Landstingsförbundet har till yttrandet fogat en sammanställning med olika exempel på landstingens insatser på drogområdet. Förbundet understryker vikten av samarbete och förnyelse. Det är enligt förbundet särskilt viktigt att uppmärksamma den flora av olika stimulansmedel som finns lätt tillgängliga och faran med att blanda olika preparat.

Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning (CAN)

Sedan år 1971 genomförs årliga undersökningar av grundskoleelevernas alkohol-, narkotika- och tobaksvanor. Undersökningarna görs på ett representativt urval av klasser och utförs som gruppenkäter i skolan. Årskurs 9 studeras varje år, medan årskurs 6 sedan mitten av 1980-talet endast medverkar vartannat år. År 1979 infördes några frågor om ANT-undervisningen i frågeformuläret. Under perioden 1983–1985 ställdes dock inga frågor om ANT-undervisningen. CAN upplyser om att data på riksnivå numera saknas från gymnasieskolan. Enstaka lokala studier av drogvanorna i gymnasieskolan förekommer, men frågor om ANT-undervisningen inkluderas inte alltid. Vid två tillfällen, år 1991 och år 1996, har dock undersökningar gjorts i gymnasieskolorna i Stockholm, Botkyrka och Täby.

Över hälften av eleverna såväl i årskurs 6 som i årskurs 9 uppger (år 1997) att de inte har fått någon ANT-undervisning under det senaste läsåret, eller att den endast utgjorts av någon enstaka timme. Denna andel är högre under 1990-talet än i slutet av 1970-talet och början av 1980-talet, speciellt för andelen som inte fått någon undervisning alls. CAN pekar på att det naturligtvis inte kan uteslutas att vissa elever kan ha hunnit glömma eventuell ANT-undervisning som de har fått i början av läsåret. Eleverna kan också ha fått "indirekt drogundervisning", t.ex. träning i självförtroende och förmåga att fatta självständiga beslut, vilket de kanske inte uppfattar som ANT-undervisning. CAN pekar också på att undersökningarna fr.o.m. år 1986 har genomförts i mars/april och att drogundervisning naturligtvis kan ha förekommit senare under vårterminen. Endast ca 9 % av eleverna i årskurs 9 (år 1997) tycker att de har fått för mycket ANT-undervisning under läsåret. Omkring 40 % av eleverna anser att de har fått för lite undervisning. Det är dock bara 9 % av eleverna i årskurs 9 som tycker att den undervisning som de har haft har varit dålig eller mycket dålig.

En majoritet av eleverna i årskurs 2 i gymnasieskolan i Stockholm, Botkyrka och Täby uppger att de inte har fått någon ANT-undervisning alls eller att den endast utgjorts av någon enstaka timme. I den senaste undersökningen (år 1996) hade andelarna som uppgav att de inte fått någon undervisning alls minskat betydligt i alla tre kommunerna. Ungefär hälften av eleverna anser att de har fått "lite för lite" eller "alldeles för lite".

När det gäller att öka kunskaperna och genomföra en bra ANT-undervisning anser CAN att "det är viktigt att lärare erbjuds fortbildning så att de lättare kan klargöra inför sig själva vad de vill med sin droginformation och hur deras egna attityder påverkar undervisningen".

Riksidrottsförbundet

Enligt Riksidrottsförbundet (RF) har det framkommit vid kontakter med idrottslärare att ANT-undervisningen ofta riskerar att hamna långt ned på prioriteringslistan beroende på att ämnet "Idrott och hälsa" innehållsmässigt blivit större samtidigt som antalet timmar minskat. Idrottsrörelsen efterlyser ett bredare samarbete mellan skola och ideella organisationer som på olika sätt appellerar till ungdomen. RF pekar på att det i dag söks pengar från olika instanser och många bra kampanjer genomförs men att ett bättre resultat förmodligen skulle kunna uppnås med en bättre samordning.

RF har under de senaste 30 åren vid tre tillfällen antagit eller reviderat riktlinjer avseende alkohol och tobak. Narkotikan är enligt RF ett relativt litet problem inom idrotten och har därför inte belysts på samma sätt som alkohol och tobak. Vid riksidrottsstämman 1997 fick Riksidrottsstyrelsen i uppdrag att till riksidrottsstämman 1999 lägga fram förslag till nya riktlinjer avseende idrottsrörelsens förhållningssätt till alkohol- och nikotinfrågorna. Förslaget kommer troligen att tas av riksidrottsstyrelsen i oktober 1998. RF upplyser om att ett material "Full av idrott eller bara full" som i första hand riktar sig till ungdomar och ledare har tagits fram.

Riksförbundet Hem och Skola

Enligt Riksförbundet Hem och Skola (RHS) har ämnesövergripande kunskapsområden t.ex. ANT-frågor på många håll haft svårt att få den uppmärksamhet och det utrymme som behövs i undervisningen. RHS anser att om skolan inte har definierat tydliga mål för ANT-undervisningen i arbetsplanen och fullföljt med en strategi för verksamheten finns det stor risk för att frågan blir försummad eller nödtorftigt behandlad. RHS konstaterar att ungdomar själva efterlyser mer och bättre information. Det handlar dock inte främst om mängden information utan om informationens art och kvalitet, dvs. innehåll och metodik. Traditionell faktaundervisning är inte tillfyllest. Elevernas egna frågor och reflexioner inför vuxensamhällets vanor och värderingar måste få stort utrymme. RHS pekar på att aktuell forskning i USA har visat att tillfälliga kampanjer har obetydlig effekt. RHS menar att det därför finns anledning att vara skeptisk till enstaka temadagar och andra isolerade aktiviteter. De program som har lyckats bäst är de som använt sig av ungdomarna själva som informatörer.

RHS anser att ANT-frågorna är ett viktigt och naturligt samverkansområde mellan skola och hem. Föräldrars attityd till tonåringens alkoholdebut och alkoholvanor är av avgörande betydelse enligt den forskning som bl.a. Folkhälsoinstitutet redovisar. RHS menar att det därför är angeläget att med skolan som mötesplats samla föräldrar till samtal om hur man kan förebygga och förhindra en alltför tidig alkoholdebut. Om man anser att föräldrarna har en viktig roll i detta sammanhang finns det anledning att fundera över hur ett kontinuerligt och långsiktigt arbete bör utformas.

Riksförbundet föräldraföreningen mot narkotika

Riksförbundet föräldraföreningen mot narkotika (FMN) har i sitt yttrande redovisat hur skolor inom Luleå kommun bedriver undervisning om ANT-frågor. FMN:s intryck är att den undervisning som pågår nu har sett likadan ut i flera år.

Undervisning om ANT-frågor i årskurserna 5 och 6 ingår i den övriga undervisningen. Det förekommer – men är inte vanligt – att läraren tar kontakt med t.ex. en drogfri missbrukare som medverkar i undervisningen och berättar om sina erfarenheter. Även i årskurserna 7–9 ingår undervisningen i den ordinarie kursplanen. Om skolan får erbjudande om en informatör i ANT-frågor, använder skolan sig av denne.

I gymnasieskolan har man i årskurs 2 temadagar. Våren 1998 innehöll temadagarna livs- och etikfrågor, där bl.a. skolprästen, polisen och olika föreningar deltog.

Elevorganisationen i Sverige

Enligt Elevorganisationen är ett orosmoment att eleverna i en stor del av dagens ANT-undervisning möts av föreläsare och lärare som idkar ”pek-fingerpedagogik” och där det inte ges utrymme för diskussioner och erfaren-

hetsutbyte. Det är av yttersta vikt att ANT-undervisningen inte innebär att man talar om för eleverna vad de får och inte får göra, utan att eleverna själva kommer till den insikten genom att diskutera med elever, lärare och föredragshållare. ANT-undervisningen borde koncentreras på att få eleverna att diskutera varför ungdomar blir missbrukare trots att de vet att det är skadligt. Undervisningen bör vara en blandning av erfarenheter och fakta som förs fram i en dialog mellan de olika medverkande parterna.

Elevorganisationen är kritisk mot katederundervisningens effektivitet och verkan i dagens skola. Katederundervisning används ofta i skolans ordinarie verksamhet och framför allt på temadagar och i ANT-undervisningen. Problemet ligger inte i föreläsarnas kompetens och inte heller i elevernas intresse utan snarare i bristen på pedagogisk färdighet hos dem som föreläser. Eleverna måste engageras och inte bara se ANT-undervisningens budskap som någonting som aldrig kommer att beröra dem.

Elevorganisationen anser att undervisningen inom ANT-området måste integreras i den ordinarie verksamheten och inte ges i form av t.ex. en temadag. En förutsättning är dock att undervisning i form av aulaföredrag och liknande upphör till förmån för en mer elev- och diskussionsrelaterad undervisning.

Ungdomens Nykterhetsförbund och IOGT-NTO-rörelsen

Ungdomens Nykterhetsförbund (UNF) och IOGT-NTO har lämnat synpunkter på ANT-undervisningen i en gemensam skrivelse. UNF har bifogat rapporten *Lära för livet – om ANT-undervisningen i skolan*.

Nykterhetsrörelsen anser att ANT-undervisningen behövs men att den inte fungerar tillfredsställande i dag med tanke på alla larmrapporter om ungdomars alkohol- och narkotikavanor. De framhåller att hela ansvaret inte kan vila på skolan och förespråkar en helhetssyn där hela samhället är med och försöker lösa problemen. Skolan är den mest betydelsefulla instansen eftersom det är där alla ungdomar finns och kan nås av information.

En rad olika åtgärder behöver vidtagas för att förbättra ANT-undervisningen i skolan. I lärarutbildningarna saknas många gånger utbildning om ANT. Det är också ett stort behov av fortbildning för lärarna i dessa frågor. För att arbetet med ANT-frågorna skall ge effekt vad gäller beteendet krävs stora insatser under lång tid. Det räcker inte med en temadag om alkohol per läsår för att ändra ett beteende. Både UNF:s egna undersökningar och CAN:s undersökningar pekar på att eleverna får undervisning av liten omfattning och att de gärna vill ha mer undervisning. Eleverna efterlyser också att få vara mer delaktiga. Det duger inte med vanlig ”katederundervisning” inom detta område. Metoder som aktiva värderingar och rollspel borde utnyttjas mer. Enligt nykterhetsrörelsen borde undervisningen finnas i alla årskurser. De anser att det behövs mer forskningsresurser för att komma åt problemen med ungdomsfylleri och knarkets utbredning bland ungdomsgången. De anser också att ANT-undervisningen bör lyftas fram på olika sätt, i allt från lokala skolplaner till läroplaner. De är positiva till att göra ANT-undervisningen till ett obligatoriskt ämne.

Nykerhetsrörelsen betonar avslutningsvis vikten av att det förs en diskussion om ANT-undervisningen så länge vi har den situation som vi har i dag med ungdomsfylleri i allt lägre åldrar och larmrapporter om en ökad användning av narkotika bland ungdomar.

Sammanfattning

Skolan är den mest betydelsefulla instansen när det gäller ANT-information till ungdomar inte minst för att det är där alla ungdomar finns och kan nås av information.

Detta påpekas i flera skrivelser. Det framhålls dock att *hela* ansvaret inte kan vila på skolan, t.ex. betonar Skolverket att arbetet med ANT-frågorna är en kombination av insatser, där skolan har en del av ansvaret. Skolverket pekar bl.a. på behovet av föräldrastöd. Även Riksförbundet Hem och Skola har i sitt yttrande betonat föräldrarnas viktiga roll i detta sammanhang och att ANT-frågorna är ett viktigt område för samverkan mellan skola och hem. Ungdomens Nykerhetsförbund och IOGT-NTO-rörelsen förespråkar en helhetssyn där hela samhället är med och försöker lösa drogproblemen. Brottsförebyggande rådet (BRÅ) anser att det finns en övertro på att skolan ensam genom massiva undervisningsinsatser skulle kunna minska elevernas konsumtion av alkohol, narkotika och tobak. Skolan kan aldrig ensam ta detta ansvar.

När det gäller arbetet med ANT-frågorna i skolan betonar flera instanser vikten av att dessa frågor finns med och prioriteras i kommunens skolplan och i skolornas arbetsplaner. Det är av stor betydelse för ANT-undervisningens utformning och omfattning hur frågorna behandlas i dessa dokument. Riksförbundet Hem och Skola har t.ex. intrycket av att ämnesövergripande kunskapsområden, bl.a. ANT-frågor, på många håll har svårt att få den uppmärksamhet och det utrymme som behövs. RHS uttrycker det på följande sätt: "Om man inte definierat tydliga mål för ANT-undervisningen i skolans arbetsplan och fullföljt med en strategi för verksamheten finns stor risk för att frågan blir försummad eller nödortfört behandlad."

Det framgår av CAN:s undersökning i årskurs 9 år 1997 att det är många elever som efterfrågar mer undervisning om ANT-frågor. Flera instanser, bl.a. Riksförbundet Hem och Skola, framhåller att det inte handlar främst om mängden av information utan om informationens art och kvalitet, dvs. innehåll och metodik. Det finns aktuell forskning som visar att tillfälliga kampanjer har en obetydlig effekt. RHS tillhör de instanser som är skeptiska till enstaka temadagar och andra isolerade aktiviteter. Flera andra instanser tar också upp frågor om metodik i ANT-undervisningen och avvisar bestämt "katederundervisning". Elevorganisationen är t.ex. negativ till undervisning i form av en temadag och anser att den måste integreras i den vanliga undervisningen. Den skriver t.ex. att "eleverna är medvetna om den stora fara som ligger i användandet av alkohol, narkotika och tobak, vilket gör att det är näst intill onödigt att återigen upplysa dem om detta." Elevorganisationen betonar vikten av det i undervisningen ges utrymme för diskussioner och erfarenhetsutbyte. Det är av yttersta vikt att ANT-undervisningen inte talar om för

eleverna vad de får och inte får göra, utan att eleverna kommer till den insikten själva genom att diskutera med elever, lärare och föredragshållare. Innehållet i undervisningen bör vara en blandning mellan erfarenheter och fakta, som förs fram i en dialog mellan de olika medverkande parterna. Undervisningen måste ge utrymme för elevernas egna erfarenheter, reaktioner och känslor.

Skolverket tar också upp frågan om kvalitet i undervisningen och framhåller "det goda samtalet" som "en ny väg för ANT-frågorna". Inom hälsoområden som tobak, alkohol och narkotika används ofta värderingsövningar som metod i skolan för att "veta vad man tycker", "lära sig att säga nej" och därmed motstå gruppptryck. Genom värderingsövningar hoppas man att ungdomar skall kunna göra mer hälsosamma val genom att snabbt tvingas att ta ställning i olika frågor. Enligt Skolverket kan värderingsövningar vara bra för att starta en diskussion, men det avgörande är om det verkligen blir ett samtal efteråt. "Det viktiga är själva samtalet, där mötet mellan barn/ungdomar och den vuxne handledaren, läraren är en förutsättning för att det skall hända något med deltagarna", heter det i Skolverkets skrivelse.

Avslutningsvis kan noteras att några remissinstanser har framhållit vikten av att ANT-frågor behandlas i lärarutbildning och fortbildning av lärare.

UTREDNINGAR FRÅN RIKSDAGEN**1993/94–1995/96**

- 1993/94:URD1 FÖRSVARsutskottet:
Uppföljning av vapenstölder och vapenförvaring i försvaret
- 1993/94:URD2 KULTURUTSKOTTET:
Bevakning vid centralmuseerna. En kartläggning
- 1993/94:URD3 FÖRSVARsutskottet:
Kommunal beredskap – läge och problem
- 1993/94:URD4 SOCIALFÖRSÄKRINGSUTSKOTTET:
Varför ökar antalet förtidspensionärer? – regelförändringar,
yrkesförändringar och arbetslöshet 1980–1993
- 1993/94:URD5 KONSTITUTIONSUTSKOTTET:
Samhällsinformation – regeringens och riksdagens roller
- 1993/94:URD6 KONSTITUTIONSUTSKOTTET:
Samhällsinformation i riksdagen
- 1994/95:URD1 RIKSDAGENS UTSKOTT, utvärderingsgruppen:
Utskottens roll och inflytande vid några utländska parlament
– Förekommer uppföljning och utvärdering?
- 1994/95:URD2 LAGUTSKOTTET:
Kunskapen om konsumentköplagen hos konsumenter och
detaljister
- 1995/96:URD1 UTBILDNINGSUTSKOTTET:
Påverkas lärarutbildningen av läroplanen?
- 1995/96:URD2 KONSTITUTIONSUTSKOTTETS seminarium den
7 mars 1996 KU:s granskning – juridik och/eller politik?
- 1995/96:URD3 UTBILDNINGSUTSKOTTET
Åtgärder mot främlingsfientlighet och rasism i skolan
Studenternas rörlighet mellan högskolorna efter 1993 års reform

UTREDNINGAR FRÅN RIKSDAGEN**1996/97–1997/98**

1996/97:URD1	NÄRINGSUTSKOTTET Energionställningsprogrammen
1996/97:URD2	UTBILDNINGSPUTSKOTTET Den nya organisationen för universitetens och högskolornas lokalförsörjning – en uppföljning
1996/97:URD3	SOCIALFÖRSÄKRINGSUTSKOTTET Arbetslivsinriktad rehabilitering – En jämförande studie av anställdas och arbetslösas arbetslivsinriktade rehabilitering
1996/97:URD4	UTBILDNINGSPUTSKOTTET Grundläggande högskoleutbildning Former för politik och planering
1996/97:URD5	UTBILDNINGSPUTSKOTTET Hur går det för forskningen? Samarbetet mellan vissa forskningsstiftelser och statliga forsk- ningsstiftelser och statliga forskningsfinansierande organ
1997/98:URD1	SOCIALUTSKOTTET Assistansersättningen Hur fungerar assistansersättningen för personer med stora funk- tionshinder?
1997/98:URD2	NÄRINGSUTSKOTTET Statens stöd till forskning och utveckling av informationsteknik inom det näringspolitiska området – uppföljning av satsningar 1993–1996
1997/98:URD3	UTBILDNINGSPUTSKOTTET Planering av högskoleutbildning – vad är önskvärt och vad är möjligt?
1997/98:URD4	NÄRINGSUTSKOTTET Statens finansiering av teknisk FoU
1997/98:URD5	NÄRINGSUTSKOTTET Datoriseringen vid Patent- och registreringsverket

UTREDNINGAR FRÅN RIKSDAGEN

1998/99

- 1998/99:URD1 BOSTADSUTSKOTTET
Statligt stöd till lokala investeringsprogram för en ekologiskt hållbar utveckling
– Uppföljning av den hittillsvarande fördelningen av ramanslaget E1 under statsbudgetens utfgiftsområde 18
- 1998/99:URD2 UTBILDNINGSUTSKOTTET
Pedagogisk utbildning för högskolans lärare
Undervisningen om alkohol, narkotika och tobak (ANT) i skolan

SVERIGES
RIKSDAG

Beställningar:
Riksdagens tryckeriexpedition, 100 12 Stockholm
Tel 08-786 58 10
